

KRIITIKAT JA BIBLIOGRAAFIAT КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1959.1.05>

VÄÄRTUSLIK UURIMUS EESTI KIRJAKEELE AJALOOST*

Eesti kirjakeele ajalugu on meil senini olnud vähe läbitöötatud alaks. Peale A. Kase uurimuse «Võitlus vana ja uue kirjaviisi vahel XIX sajandi eesti kirjakeeles» pole sellealased küsimused leidnud sügavamalt valgust. Seepärast omab suurt teaduslikku väärtust hiljuti trükist ilmunud E. Ahvena teos, mis võtab vaatluse alla ühe eriti tähtsa lõigu meie kirjakeele kujunemise protsessis, ajajärgu, kus keeleuendajate vastutöötamisest hoolimata põhiliselt fikseerus meie üldrahvalikele alustele rajatud kirjakeel. Uurimus aitab kummutada eesti kodanlike teadlaste poolt levitatud väärarvamust, nagu oleks keeleuendusliikumisel olnud suuri teeneid eesti kirjakeele edasiarendamises. E. Ahven oma töös näitab, missuguste ringkondade tegevus käesoleva sajandi kahel esimesel kümnendil soodustas eesti kirjakeele arenemist ning ühtlustumist ja millised olid keeleuendajate taotlused ning eesmärgid; seejuures ei eita ta keeleuendajate juhi Joh. Aaviku rea ettepanekute positiivset osa eesti keele arendamisel.

Uurimus koosneb viiest peatükist, sissejuhatastest ja kokkuvõttest. Sissejuhatus sisaldab põgusa ülevaate eesti kirjakeele arenemisest kõige vanemast ajast XIX sajandi lõpuni. Selles näidatakse, kuidas põhja-eesti kirjakeel tõrjus vähehaaval välja paralleelselt eksisteerinud lõuna-eesti kirjakeele, kuidas rahvuse kujunemise protsessis möödunud sajandi 70-ndaiks aastaiks välja arenes põhja-eesti keskmurdel baseeruv üldrahvalik rahvuskeel. Oige hinnang antakse F. R. Kreutzwaldi, C. R. Jakobsoni, K. A. Hermann, F. J. Wiedemanni jt. tegevusele meie kirjakeele kujundamisel.

Esimeses peatükis esitatakse üldine taust

järgnevale üksikasjalikule kirjakeele arenemise käsitlusele käesoleva sajandi algul, tehakse kindlaks, missuguse staadiumini oli eesti kirjakeel välja jõudnud XIX sajandi lõpuks, näidatakse, et meie rahvuslik kirjakeel polnud sajandivahetusel veel saavutanud vajalikku ühtlust ega süsteemipärasust, sest oli rida lahtisi küsimusi ortograafias ja grammatikas, samuti lünki ning väljakujunematust sõnavaras.

Uurimuse põhilise osa moodustavad selle neli järgmist peatükki. Teises peatükis käsitletakse kirjakeele normeerimise taotlusi XX sajandi esimese 17 aasta jooksul. Autor annab lühikese ülevaate a. 1908—1911 toimunud neljast keelekonverentsist, s. o. nõupidamisest Eestimaa Rahvahariduse Seltsi kirjandusosakonna ja Eesti Kirjanduse Seltsi keeletoimkonna esindajate vahel, hinnates nende üldkokkuvõttes positiivset osa meie kirjakeele korraldamisel ja arendamisel. Et seda tähtsat etappi meie kirjakeele fikseerimise ajaloos on seni vaid möödaminnes puudutatud A. Kase «Lühikeses ülevaates eesti keelest ja selle arenemisest» (RK «Pedagoogiline Kirjandus», Tallinn, 1949, lk. 55—56), oleks käsitlus võinud olla põhjalikumgi. Järgnevalt vaadeldakse a. 1918 ilmunud «Eesti keele õigekirjutuse sõnaraamatu» valmimise käiku ja rõhutatatakse selle esimese eesti keele õigekirjutust normeeriva sõnaraamatu suurt mõju rea kõikuvuste kaotamisel mitte ainult kirjakeele ortograafiast, vaid ka morfoloogiast. Teise peatüki viimases osas antakse ülevaate kirjakeele arendamise põhimõttest ja meetodeist vaatlusalusel perioodil, ühtlasi jälgitakse seda võitlust, mida peeti kahe leeri vahel kirjakeele ühtsete normide pärast. Eita-

* E. Ahven, Eesti kirjakeele arenemine aastail 1900—1917. Tallinn, ERK, 1958, 188 lk., tiraaž 1000, hind rbl. 7.45.

valt suhtutakse keeleuudajate seisukohtadesse, näidatakse, et nende individualistlikust maitseotsustusest lähtuv esteetiline printsiip rajanes keele olemuse ja keele ajaloolise arenemise mittemõistmisel. Täiesti õigustatud on see positiivne hinnang, mille E. Ahven on andnud kirjakeele süstemaatilist korraldamist ja arendamist taotlevate keelearendajate seisukohtadele. Selle rühma juhiks oli algusest peale J. V. Veski, kes rajas kirjakeele arendamise töö kahele põhimõttele — omapärasus ja otstarbekohasus — ja arendas eesti kirjakeelt üldrahvaliku keele alusel. Hästi õnnestunud ning ülevaatlik on kõrvutatav kokkuvõtte keelearendus- ja keeleuendusvoolu põhimõttest ning seisukohtadest (lk. 65—66). Peatüki lõpul leidub lühike ülevaade kriitilise realismi ja proletarise kirjanduse esindajate võitlusest eesti kirjakeele risustamise vastu. Tõstetakse esile E. Vilde 1908. aastal avaldatud paroodia «Tokerjad» kui esimese vastulöögi suurt mõju üldrahvaliku kirjakeele moonutamise paljastamisel.

Kolmas peatükk annab hea pildi kirjakeele ortograafia ühtlustumisest. Üksikute küsimuste käsitlemisel pole kahjuks mitte alati esile toodud, missugusele seisukohale asusid «Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu» koostajad, mistõttu küsimuse arutus jääb nagu poolikuks. Seda oleks tulnud teha näiteks sõnade *au*, *nõu* ja *jõud* puhul; samuti oleks tulnud näidata, kuidas lahendab sõnaraamat *ää* ~ *ea* küsimuse, nimelt: *pea* ~ *pää*, *hea* ~ *hää*, *seal* ~ *sääl*, *teal* ~ *tääl*, *pääsma*, *hää*, *teadma*.

Neljandas peatükis selgitab autor rikkaliku faktilise materjali põhjal, kuidas eesti rahvusliku kirjakeele grammatilise struk-

tuuri lihvimise protsessis käesoleva saajandi kahel esimesel kümnendil taandusid mõned ebasobivad vormid, mille asemel fikseerusid teised, suhtlemiseks paremad või reeglipärasemad vormid. Üksikasjalikult on vaadeldud käändsõna vormistiku, lühemalt pöördõna vorme ja sünaktilisi nähtusi.

Uurimuse viimases peatükis käsitletakse eesti kirjakeele sõnavaara rikastumist ajavahemikul 1900—1917. See oli imperialismi ja kodanlik-demokraatlike revolutsioonide periood, ühtlasi Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ja teostamise ajajärk. Kirjakeele sõnavaara täienemist uurides jälgib autor esmajärjekorras ühiskondlik-poliitiliste nähtuste kajastumist kirjakeeles, kusjuures vastava sõnavaara kasvamist vaadeldakse ajalises järjestuses, seoses poliitiliste sündmuste arenemisega. Edasi näidatakse, kuidas rea teadusalade terminoloogia jõudis sel ajajärgul eelmise sajandi lõpul valitsenud ebakindlusest ja süsteemitusest põhiliste terminite fikseerumiseni. Järgnevalt analüüsitakse kirjakeele sõnavaara rikastumise allikaid vaatlusalusel perioodil; nendeks olid territoriaalsed dialektid, tuletamine sufiksile abil, sõnade liitmine, rahvusvahelised sõnad, laensõnad vene ja soome keelest ja üksikud Joh. Aaviku poolt loodud kunstlikud sõnad.

Uurimus lõpeb sisutiheda ning kompaktse üldiseloostusega eesti kirjakeele arenemisprotsessile aastail 1900—1917. Vaatlusalune ajalõik on jaotatud kolme perioodi, mille karakterseid ning olulisi jooni reljeefselt esile tõstetakse.

E. NURM

JÄRJEKORDNE MURDETEKSTIVALIMIK*

Emakeele Seltsi poolt aastate jooksul kogutud keelevarasid on viimasel ajal tänuväärselt hakatud üldsusele kättesaadavaks tegema. 1956. a. avaldati «Valimik Emakeele Seltsi korrespondentide murdetekste» I, mis sisaldas sadakonnal lehekül-

jel tekste realt eri murdealadelt, andes nii viisi põgusa läbilõike eesti tähtsamate murrete keelepruugist. Taoline antoloogiline esitusviis esimese kõite puhul oli kahtlemata õigustatud juba sellega, et nii likvideeriti esialgselt kõige kiiremini seni

* Pajatusi põhjarannikult. Valimik korrespondentide murdetekste II. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Selts, Tallinn, 1957. 240 lk., hind rbl. 11.60.